

S:T RAGNHILDS GILLES
ÅRSBOK

1928

SÖDERKÖPING
GUST. THORÉNS TRYCKERI AKTIEBOLAG
1928

Vad gömmer vår stad i sina mäktiga kulturlager?

Några iakttagelser och reflektioner av en lekman

— Det har väl alltid hos människor, som något reflekterat över sin tillvaro, funnits ett behov att söka utleta sambandet mellan dem och de släktled, som före dem funnits till. Detta behov har med den större och allmänna upplysning, som nutidens människor besitta och det därav alstrade begäret att tränga djupare och djupare in i vetandets alla förgreningar, ytterligare ökats. Längre nog gävo de skriftliga urkunderna stoff och näring för detta studium, men man kom snart underfund med, att man ensamt på denna väg ej kunde komma så synnerligen långt tillbaka i släkternas utvecklingshistoria, ty då skrivkonsten kommit i bruk, hade människorna redan hunnit en kulturnivå, som krävt en kanske flertusenårig utveckling. För att vinna kunskap om dessa förhistoriska skeden i människosläktets historia måste man söka andra källor. Det blev allas vår moder — jorden —, som i oanad omfattning kom att giva materiel till detta fortsatta studium.

De i de flesta trakter av jorden befintliga kulturlagren gömma snart sagt outtömliga vittnesbörd om gångna släktens tillvaro och levnadsförhållande under tidsrymder, som ställa alla de gamla föreställningarna på huvudet. — Det är med hacka och spade, som skaror av snillrika vetenskapsmän på detta område årligen göra nya upptäckter och framlägga nya resultat av sin verksamhet. Det är ju framför allt länderna omkring Medelhavet och andra kända kulturländ, som lockat till arkeologiska forskningar, men även i vårt land har spaden fått tillfälle att blotta minnen från

svunna tider och i oanad omfattning vidgat våra kunskaper om gångna tiders livsförhållanden, t. ex. vid och i närheten av Alvastra m. fl. ställen. Det har också för allt flera blivit klart av vilken betydelse dessa forskningar äro, och stora uppoffringar göras på skilda orter för att underlätta desamma.

Söderköping är ju en gammal ort med mäktiga kulturlager, men några allvarliga försök att undersöka dessa ha hittills ej blivit gjorda. Man hade nästan glömt, att vår stad är ett samhälle med tusenåriga anor. Det var först genom de åren 1925—26 företagna grävningarna för de beslutade vatten- och avloppsledningarna, som man började få ögonen öppna för, vad jorden här möjligen kunde gömma i sitt sköte. S:t Ragnhilds Gille följde självfallet med största uppmärksamhet dessa grävningar och redan på ett tidigt stadium fästes riksantikvariens uppmärksamhet på desamma. Denne skickade såsom sitt ombud D:r Erik Lundberg att på ort och ställe följa de pågående arbetena. Mycket av intresse kom därvid i dagen och har genom Kungl. Antikvitetsakademiens försorg blivit föremål för vetenskaplig behandling. I ett synnerligen uppmärksammat föredrag sistlidne höst har d:r Lundberg framlagt det viktigaste av de resultat de gjorda undersökningarna lämnat. Talaren påpekade, att Söderköping i den vetenskapliga litteraturen alltid framhållits som ett av de bästa exemplen på medeltida stadsbildning i vårt land. De gjorda undersökningarna i samband med förutnämnda grävningar ha givit ytterligare belägg för denna åsikt. Ett moment av synnerligt intresse var gatorna, deras riktning och beläggning. På grund av markens lösa beskaffenhet måste stor omsorg ägnas anläggningen av desamma. Såväl gatorna som husens grundvalar vila på mäktiga lager av ris. Dessa risbäddar ha under de många århundraden sedan de nedlades bibehållit sin ursprungliga friskhet och vållade arbetarna icke ringa besvär vid ledningarnas framdragande. På risbädden lade man först gator av tämligen stora stenar, men då dessa snart sjönko ned i den mjuka blåleran, lade man över dessa nya gator av trä,

s. k. kavelbroar, och då dessa ej heller stoppade, åter nya broar över de gamla. På några ställen fann man sålunda under nuvarande gatuplan ända till 4 å 5 gator, den understa och en eller två av de övre av sten, de mellanliggande av trä.

Angående stadsplanen och dess förändringar under olika tidsskeden ha de gjorda grävningarna lämnat talrika och värdefulla upplysningar.

Bild av de delvis framgrävda resterna av Fransiskanerklostrets kyrka.

Ett av de märkligaste fynden var framgrävningen av en del grundmurar till det gamla Franciskanerklostret i närheten av Drothems kyrka. Klosterkyrkans kor blottades och gav en god föreställning om såväl byggnadsstil som byggnadsmateriel.

Hos dem, som hava intresse av gammalt och fornt, ha resultaten av de stickprov, dessa grävningar lämnat, väckt en livlig förhoppning, att dessa

undersökningar mera systematiskt må kunna fortsättas, så att man finge en fullständigare bild av vårt samhälles utveckling. Detta är icke blott ett lokalpatriotiskt intresse. Flera arkeologer med riksantikvariens, professor Sigurd Curman i spetsen, äro livligt intresserade av fortsatta undersökningar i angivet syfte. Denne senare har också i särskild skrivelse anhållit om stadens medverkan till nya kulturhistoriska undersökningar.

Riksantikvariens skrivelse är av följande lydelse:

»I samband med under åren 1925—26 inom Söderköping företagna schaktningsarbeten för vattenledningsanläggning utfördes också vetenskapliga undersökningar för klarläggande av stadens äldre bebyggelsehistoria. Vid dessa arbeten bekostade Söderköpings stad all den arbetshjälp, som erfordrades för vetenskapliga undersökningar i ledningsgravarna samt för smärre undersökningar därutöver, under det att riksantikvariens iklädde sig kostnaderna för den vetenskapliga ledningen. Grävningarna, som nu avslutats, hava givit synnerligen värdefulla och intressanta bidrag till svensk medeltida stadshistoria, men framför allt givetvis varit av betydelse för känndomen om det forna Söderköping. — — —

För det intresse för Söderköpings gamla minnen, som stadens myndigheter sålunda lagt i dagen och för det ekonomiska bistånd, som möjliggjort de resultatrika undersökningarna, vill riksantikvariens härmed framföra sin stora tacksamhet och uppskattning.

De nu slutförda undersökningarna ha emellertid — helt naturligt — delvis fått en ganska tillfällig karaktär, och det skulle därför vara av synnerligen stort intresse att kunna systematiskt fullfölja dem. Tack vare stadens bebyggelseförhållanden skulle detta också mycket väl låta sig göra. Många tomter ligga obebyggda, vissa gator kunna under kortare tid avstängas för trafik. Enligt vad lic. Lundberg meddelat, torde man sålunda på något ställe kunna blotta medeltida brolagda

gator, på andra frilägga bevarade husrester från mycket gammal tid. Dessa fynd skulle t. o. m. för framtiden kunna förbliva blottade och, väl skyddade, hållas tillgängliga. Det gamla franciskanerklostrets murar skulle på liknande sätt till en del kunna framgrävas o. s. v.

Dylika systematiska undersökningar inom den gamla staden, där redan vid nu slutförda arbeten så rika fynd gjorts, skulle vara av den allra största betydelse för ländernas medeltida kulturhistoria. Men i första hand torde det vara ett Söderköpings stads intresse att på så sätt utforska sin egen stads historia och att så småningom bit för bit blotta och hålla tillgängliga resterna av den gamla medeltidsstaden.

Riksantikvarien får med anledning härav föreslå, att nya rent kulturhistoriska undersökningar igångsättas, att staden genom ekonomiskt stöd möjliggjorde, att de kunde bedrivas såsom luttills, d. v. s. på sådant sätt, att den vetenskapliga ledningen bekostades av riksantikvarien, medan staden åtog sig övriga kostnader. Arbetet torde till en början böra bedrivas i relativt liten skala, exempelvis en månad av året och inriktas på ett visst bestämt mindre område för varje gång.» — —

Huruvida de föreslagna fortsatta undersökningarna skola komma till utförande och därigenom en större kunskap om vår stads äldre historia vinnas är, som synes, beroende av det ekonomiska stöd, samhället och dess invånare vilja och kunna prestera. S:t Ragnhilds Gille har visat sitt självfallna intresse genom att på senaste höstsammanträde för ändamålet enhälligt bevilja ett anslag av 1,000 kr., fördelat på fem år och enskilda personer hava tecknat sig för ungefär lika mycket. Stadsfullmäktige ha ännu ej sagt sitt sista ord i detta ärende, men det är att hoppas, att de trots stadens hårt belastade budget ej komma att ställa sig alldeles avvisande. Utsikter torde sålunda finnas att lå den fråga, jag satt som överskrift till detta lilla opus, åtminstone delvis besvarad.

Slutligen bör erinras, att det ej är endast inom själva staden jorden gömmer värdefulla minnen från gången tid. I stadens omgivningar spåras i rik mångfald tydliga vittnesbörd om en mycket tidig bebyggelse. Ättehögar, gravfält och stensättningar av olika slag påkalla arkeologernas uppmärksamhet. Här och var har man funnit stenlagda gator rätt avlägset från nuvarande stadsområde. Man har därav velat draga den slutsatsen, att Söderköping i tiden haft en utsträckning, som skulle tyda på en rent fantastisk storlek. En vetenskaplig undersökning av hithörande förhållanden skulle förvisso giva besked i en hel del obesvarade spörsmål.

Ett synnerligen tacksamt fält för en systematisk utgrävning vore framför allt det gamla klosterområdet vid Drothems prostgård, där S:t Örjans kloster varit beläget. Vid tillfälliga grävningar har man där funnit rester av byggnader och en del konstfärdigt bearbetad byggnadsmateriel, som kraftigt mana till fortsatta undersökningar.

Vad vad här blivit anfört torde med all tydlighet framgå, att Söderköping med omnejd hör till de orter inom vårt land, som vederbörligen undersökta kunna lämna synnerligen rikt materiel till vidgad kännedom om svunna tiders kulturförhållanden, och att vad som offras för en sådan undersökning får anses som väl använda medel.

Gammal kyrkokonst

Några ord om Skönberga kyrkas konstskatter

En gammal kyrka, som ännu gömmer sina skatter från gångna tider, bär till oss nutidsbarn en hälsning från släkten, som levat före oss, kämpat som vi, arbetat som vi och längtat som vi. Blott ett trolöst släkte rycker på axlarna åt allt detta gamla, ja vad värre är, känner ej det levande sambandet med det förgångna. Vi taga från det gamla och giva till det kommande.

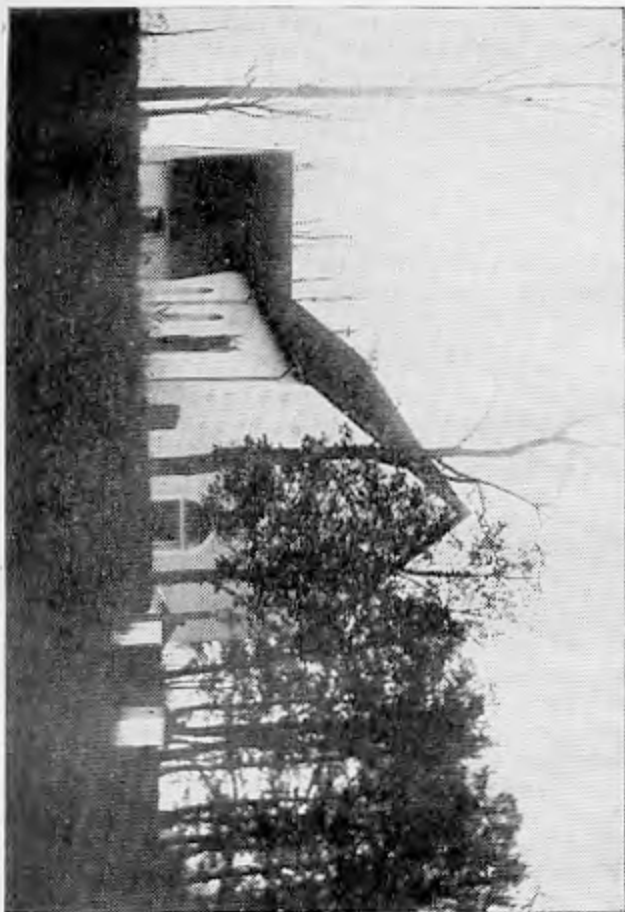
»Djupt i oss, tungt som en evig flod
strömmar från gångna till kommande blod».

Osynliga trådar binda oss ännu vid det gamla. Så skall ock allt vårt arbete och all vår tro kaytas samman med släkten, som ännu vänta.

* * *

Vid ett besök i Skönberga kyrka händer det ofta att man säger: detta var en fattig kyrka; här finns ingenting gammalt, mer än murarna och valven möjligtvis. Men om samma person slår upp en katalog från Östergötlands museum, skall han finna att lejonparten i avdelningen för kyrklig konst är hämtad ifrån Linköpings domkyrka, »okänd kyrka» samt Skönberga kyrka. Denna del av muséet har funnit en fristad uti trenne rum i domkyrkans torn, och det är där de flesta av Skönberga kyrkas äldre konstföremål äro deponerade. De fördes dit någon gång på 80-talet, ty enligt ett protokoll från 1886, upplyste vid en inventering en sockenbo, »att en del gamla obrukbara bilder och trä-saker blivit deponerade i Östergötlands museum». Året därpå fördes till statens historiska samlingar i Stockholm det stora Skönberga-krucifixet.

Exteriör av Skönberga kyrka.

De flesta konstföremål, som Skönberga kyrka äger, äro från medeltiden. Men innan vi skärskåda de särskilda föremålen, skola vi med några få ord beröra den kristna konstuppfattningen under medeltiden. Konstens syftemål under denna tid inneslutes i ett yttrande i ett välkänt brev av Gregorius den store. Han säger: »vad

Interiör av Skönberga kyrka.

skriften erbjuder de läskunnige, det meddelar konsten de obildade». Konsten skulle vara en undervisning i åskådningens form, så att säga ett synligt språk. »Bilderna äro lekännens böcker». Därför strävade man ej direkt att återgiva naturen; ty naturen var värd intresse endast i den mån den kunde ge andliga lärdomar. Konsten var illustrativ, den ville vara en predikare för ögat till att uppbygga de kristtrogne, övertyga de tvivlande och varna de orättfärdiga. Människan förstår långt bättre vad hon ser, än vad hon hör, säger Kyrkofadern Hieronimus.

De äldsta konstminnen, som kyrkan äger, äro från romansk tid, slutet av 1100-talet eller början av 1200-talet. Det är dels tvenne järnsmidda dörrar, dels märk-

*Triumfkrucifix från Skönberga kyrka.
Statens historiska samlingar.*

liga målningar på den del av triumfbågen, som befinner sig på kyrkvinden ovan valven. Den ena av de nämnda dörrarna användes ännu, den andra, som här är avbildad, är deponerad i Östergötlands museum. »Man måste», säger en forskare, »beundra den fina smak, som präglar arbetet å Skönberga-dörren. Klar komposition och rik fantasi (varje av dörrens sex fält äro olika) utmärka detta arbete, vars livfulla, oregelbundna detaljer vittnar om personligt utförande, fritt från all schablon». Under senare hälften av 1100-talet fanns en östgötskt smedmästarskola. Mästaren hette Asmund. Han har signerat en dörr i Versås i Västergötland. Den mest berömda av hans arbeten är Rogslösa-dörren från 1150-talet. Denna dörr upptager även bildframställning, t. ex. Evas syndafall, Mikael's strid med draken, vidare bilder ur S:t Egidius- eller Ilianslegenden, som också förekomma på en dörr i Ekeby kyrka i Uppland och på en järmbeslagen träkista i Voxtorps kyrka i Halland. Dörrarna i Skönberga tillhöra emellertid denna östgötska smidesskola, som var verksam både i Östergötland, Västergötland och Småland.

Även i Uppland kan man spåra dess inflytande. Den medeltida smideskonsten är i likhet med stenhuggarkonsten i alldeles särskilt hög grad en inhemsk konst-
art. Den har sina förutsättningar i förkristen, ja förhistorisk ornamentik. Vi veta ju hur nordbornas urgamla smideskonst var prisad i sagan och dikten.

Från kyrkans första tid härstamma också de märkliga romanska målningarna på kyrkvinden. Att dessa bevarats till vår tid beror på kyrkans byggnadshistoria. Den äldsta kyrkan bestod av ett rektangulärt skepp, som i öster förlängdes med ett fyrkantigt kor. Härtill har sedermera byggts tvenne sidokapel: den nuvarande sakristian och den s. k. lillkyrkan. Till det ursprungliga koret har sedan fogats ett nytt. Vidare har huvudskeppet förlängts med den del som innehåller orgelläktaren och vapenhuset. Den ursprungliga kyrkan hade inga valv. De kommo väl knappast till förrän i slutet av 1400-talet. Det är därför delar av takstolen ännu bära spår av dekorativa utskärningar. Nu var väggen ovanför triumfbågen (som skiljde långhus och kor åt) en lämplig plats för bildframställning. Och det är här de bevarade målningarna befinna sig, men endast på den del av väggen, som nu befinner sig ovan valven. Den sektion, som befinner sig i själva kyrkan, är som hela kyrkans inre för övrigt överkalkad. Målningarna föreställa Kristus som världsdomaren, sittande på den Högstes tron, omgiven av Uppenbarelsebokens 24 äldste (Uppb. 4: 3) och från Kristi mun utgår ett svärd (Uppb. 1: 16) och en liljestängel. Figurerna äro nästan manshöga, typiskt romanska, nästan bysantiska i sitt stelt och högtidliga uttryck. De äro vidare försedda med cirkelrunda glador bakom sina huvuden. Målningarna härstamma från en tid, från vilken ytterst få dylika minnesmärken äro bevarade.

Någon skulptur från den romanska tiden finnes ej bevarad. Visserligen är den här avbildade S: t Olovsbilden romansk till hela sin yttre karaktär, men den torde ha utförts på 1400-talet efter en äldre bild, antagligen från 1250-talet. Berömda helgonbilder kopie-

Jungfru Marie kröning. Del av altarskåp, tillhörande Skönberga kyrka. I Ostergötlands museum.

rades gärna på grund av deras stora helighet. Möjligt är också att detta original befunnit sig i ett S:t Olovskapell i Söderköping. S:t Olov avbildades i allmänhet efter två typer; den ena är som Skönberga-bilden, sittande med yxa i den ena handen och riksäpplet i den andra; den andra typen föreställer helgonet iklädd rustning, stående eller trampande på trollet Skalle (en bild av hedendomen). En sådan bild finnes i Söderköpings kyrka. Olov var Norges konung mellan åren 1015—1030; han lät döpa sig i Rouen och utbredde därefter kristendomen i sitt land. Han byggde kyrkor och utrotade hedniska bruk, vilket går igen i folksagan om hans härfärd mot »trolle» på ett fartyg, som kunde segla både över vatten och land. Olov stupade i slaget vid Stiklastad år 1030 och hans gravplats i Trondhjem blev Nordens mest besökta vallfartsort. Hans vanligaste attribut är den yxa, varmed han vid Stiklastad erhöi dråpslaget; andra attribut peka på hans missionerande arbete för hedendomen, såsom en kalk, eller under hans fötter, en mansfigur eller drake, symboler för den övervunna hedendomen.

Madonna från Skönberga kyrka.

Bilden renoverades 1925 och återbördades till kyrkan samma år. Med den här avbildade apostlagesalten äro vi inne i höggotiken. Visserligen är bildens raka, framåtriktade ställning en reminiscens från romansk uppfattning, men dräktens mjuka fall, känslan för linjespel, för ljus- och skuggvärden, peka hän på tiden inemot 1400. Även denna bild renoverades 1925 och återbördades till kyrkan, där den jämte S:t Olovsbilden är uppsatt i den s. k. lillkyrkan.

Apostlabilid från Skönberga kyrka, uppsatt i "lillkyrkan".

Urvecklingen av medeltidens konstuppfattning kan man bäst följa i krucifixen, d. v. s. bilder av den korsfäste. I allmänhet hade varje kyrka tvenne krucifix, ett som stod på altaret och ett framställt i stor skala, avsett att upphängas i bågen (triumfbågen) mellan kyrkans långhus och kor. Detta kallades triumfkrucifix. Och det är ett sådant Skönberga kyrka äger och som här är avbildat. Krucifixet är sedan 80-talet deponerat i statens samlingar i Stockholm.

De äldsta krucifixen, från 1100- och 1200-talen, framställa Kristus högtidlig och rak, nästan som en germansk hövdingagestalt med öppna, seende ögon, en konungakrona på huvudet och utan martyriets kval. Vid tiden omkring 1300 blir framställningen helt ny. Det blir en döende eller en död, som återges. Så framträder å t. ex. Söderköpingskrucifixet en i högsta pina plågad människa med alla tecken till kvalens grymhet oftast med naturalistiskt vidriga överdrifter. Mot dessa överdrifter började man dock reagera och framställningen får större värdighet. Och till denna stil får

Skönberga-krucifixet räknas. Korset har den ansevärd höjden av 3,56 m., och har antagligen suttit på väggen ovanför triumfbågen, innan valven slogos, alltså över de förut nämnda romanska målningarna och stående på en bjälke, som suttit mellan de båda bågfästena. Bilden visar en ädel måttfullhet i framställningen och kroppsdelarna äro realistiskt skulpterade utan störande överdrifter. Ländklädet är typiskt gotiskt med långa nedhängande sidoflikar. I korsets slutändar är anbragta kvadratiska skivor, vari äro infällda cirklar, som bära de kända fyra evangelistsymbolerna: en ängel eller människa för Matteus (Kristi mänskliga natur), ett lejon för Markus (kraften till underverk), en ox för Lukas (försoningsgärningen) och en örn för Johannes (Kristi gudomliga natur).

S:t Olof från Skönberga kyrka, uppsatt i "tillkyrkan".

Från tiden omkring 1500 hava vi tvenne inhemska arbeten. Det ena är en madonnabild med barnet lekande med en rosenkorg. Barnets ansikte har ett lillgammalt uttryck, moderns är synnerligen individualistiskt, tydande på att den gamle helgonsnidaren haft en levande modell, helt säkert ur hans egen omgivning. »Maria är», har någon sagt om denna bild, »rätt och slätt en östgotisk bondkvinna, trogen återgiven i sin kärva kraft».

Den andra bilden från denna tiden föreställer S:t Anna. Helgonet sitter på en tronstol med Maria och Jesus-barnet, en på vardera knät. För att framhäva S:t Annas stora helighet är Maria framställd onaturligt liten gentemot modern. Bilden befinner sig i ett skåp, vars dörrar äro målade med bilder av helgonen Do-

rothea, Barbara, Katarina av Alexandria och Birgitta. Såväl bilden som dörrmålningarna äro framställda i ett grovt, nästan rått manér. Skåpet har antagligen varit

*Mässhake från Skönberga kyrka.
I Östergötlands museum.*

uppställt i det ena av kyrkans bägge sidokapell (nu sakristian och lillkyrkan),

medan S:t Olov då skulle haft sin plats i det andra.

Dyrkan av S:t Anna, jungfru Marias moder, vann oerhörd utbredning i slutet av medeltiden, då den nästan rivaliserade med Mariakulten.

Vi minnas ju Luthers utrop, när han under en ferieresa höll på att bli dödad av blixten: »Hjälp, heliga Anna, jag vill bli

munk». Och om den utbredda S:t Anna-kulten i våra trakter vittnar ju det att en hel socken bär hennes namn, som härledes från ett till helgonets ära uppfört kapell, som under slutet av medeltiden nämnes »Capella S. Annæ in scopulis», d. v. s. »i skären».

Den prästerliga skruden utgjordes under medeltiden av betydligt flera plagg än nu, vilka voro fastställda i minsta detalj. Ännu kvarlever innebörden av de

fem liturgiska färgerna: violett under advent och fastan, svart under långfredagen, vitt under påsk och Kristusfester, rött under pingsten och martyrernas fester, samt grönt under de flesta icke festdagar (t. ex. under trefaldighetstiden).

Från 1500-talet äger Skönberga en mässhake av svart sammet i granatäpplemönster med rika silkesbroderier å guld- och silverbotten. De utsökt fina broderierna på baksidans kors är antagligen flandriskt arbete och föreställer apostlarna Paulus, Petrus, Mattheus och Thomas. På framsidan äro Bartolomeus och Johannes döparen broderade. Mässhaken är skänkt till kyrkan under 1600-talet av

Mässhake från Skönberga kyrka.

översten för Östgöta fotfolk Salomon von der Osten genannt Sacken. Den här avbildade mässhaken är synnerligen praktfull och pekar hän mot ett orientalistiskt-venetianskt ursprung. Baksidans kors av rött siden har en ädelt utförd bild av Frälsaren. Skruden var fodrad med en annan från 1400-talet av vinröd sammet med granatäpplemönster. Denna mässhake liksom den föregående renoverades år 1925 av Libraria i Stockholm och äro bägge i bruk.

Från början av 1700-talet, barockens konstepok, har kyrkan ägt ett minnesmärke och det var den gamla predikstolen från år 1723, som på 90-talet forslades till

*Dörr från Schönberga kyrka.
Östergötlands museum.*

Östergötlands museum för att bättre förvaras, vilken välbetänkta försiktighetsåtgärd resulterade i att den gamla pjäsen brann upp för några år sedan vid en magasinsbrand i Linköping. Huru denna predikstol såg ut lå vi veta av 1829 års inventarieförteckning, vari vi läsa:

»Prädikstoln af gammalt Bildhuggeri, med följande inscription: Gudi till ära och Kyrkan till prydnad är denna prädikstol gifven till ett Testamente efter — — Johan Bogman och dess fru Christina

Suatt år anno 1723. På framsidan äro huggne 3:ne quinnobilder: Den ena med ett kläde för ögonen och utsträckta armar, troligen en sinnebild af Tron, som ehuru blind, söker med visshet sitt höga föremål. Den andra med Jesusbarnet på armen, Kärlekens symbol, och den tredje räcker med andagtsfull blick den ena handen uppåt himmelen, betecknande hoppet, som söker sin lyckalighet.»

Av kyrksilver äger kyrkan en hel del, bl. a. en förgylld kalk från 1400-talet, på vars fot är framställd i drivet arbete Maria med barnet inom en rosenkrans, en sockenbudskalk från 1760-talet, vidare en förgylld brudkrona med gemmor i olika färger, ett fint arbete från rococotiden, med en bildframställning av änglar, som dock ha en slående likhet med lekande amoriner.

Ivan Sjögren.

Blad ur en Östgötasockens krönika

Redan långt tillbaka i dunkel Hednatid väver Saga och Dikt med fina men starka trådar Skärkinds historia. Och rika inslag i den vackra vävnaden saknas ej heller, då vi längre fram beträda verklighetens fasta mark i dessa landamären, bebyggda och odlade tidigare än de flesta andra i gamla Östergyllen.

Den starka och mäktiga jättekvinnan Skära gav en gång, enligt sägnen, socknen sitt namn, och som en relik förvaras än i dag i gamla kyrkan ett av hennes revben, väldigt att skada. Ännu kunna vi också i lärarboställets trädgård å Skävid se stenen och gravkullen, varunder hennes stoft en gång för länge, länge sedan gömdes till den sista vilan. Och ännu i den tid, som är, rida-varje julenatt stolte riddare i järnklädda harnesk, med spjut och lansar, på frustande hästar med dånande hovslag, från den gamla borgen vid sjöstranden fram över Stora Hermanshults ägor, och då flyr sömnen från vår gamle kyrkvärd och allt hans gårdsfolk. Tydligt märkbara grundruiner efter gamla hövdingegårdar och gravrös i hundratal, — så vid bl. a. Kätterstad, Augustenhill, Döfstad och Skävid —, bära ock vittne om gångna tider, då vikingar i dessa trakter läto i vårdagar sina många trälar draga skeppen över land mot havet, och sedan själva stego ombord ut på härjartåg, för att efter fulländad färd återvända hem med rikt byte och vid flammande stockeldsbrasor förtälja sina äventyr, medan det ostyckade villebrådet färdiglagades i stekhuset och badstun uppeldades. Allt

var då fröjd och glam kring mjödhornet vid de stora gästabuden — tills sista dagen grydde, och den bålde kämpen gömdes med ekkistan i mulen, där nära intill.

Det är gammal, förnämlig kulturbygd denna Skärkinds socken, ja, en av Östergötlands allra äldsta, och den har också givit såväl häradet som kontraktet sitt

Exteriör av Skärkinds kyrka.

namn. Den är belägen nästan mitt emellan de tre städerna Norrköping, Linköping och Söderköping med gräns till sjön Roxen i norr och Hallebysjön i söder. Att socknen är gammal kulturbygd, bekräfta flera ättelhögar, skeppssättningar, runstenar och gravfält. Bland dessa senare finnes ett på »Jungfrukullen» å godset Halleby ägor. Där skall fordom en träkyrka ha stått med flera andra byggnader, och här skall enligt folktron finnas rika skatter dolda. Man har vid grävningar t. o. m. sett den stora kistan, där de förvaras, men i glädjen över den synen har man ej kunnat vara tyst, och så har rikedomerna åter gömts i djupet. Nästan mitt i socknen i en Hagelstad gård tillhörig hage, ännu kallad domarehagen, finnes ännu ett »domaresäte» med

tre mindre stenringar. Med all sannolikhet höllos härades ting vid detta domaresäte redan i tidig forntid. Vad man säkert vet, är att de senare höllos i ett tingshus vid kyrkan, ända till omkring år 1700.

Att vi emellertid i Skärkind bygga och bo på verklig historisk mark, därom talar också bl. a. såväl ett av hertigarna Erik och Valdemar år 1308 från Skärkinds Kungsgård (nuvarande Halleby) utfärdat skyddsbrev för Linköpings Domkyrka och dess gods, som även konung Birgers flykt till Skärkind undan hämnarna av hans hemska mord på sina båda kungabroder, Erik och Valdemar. Ingalunda osannolikt är, att flyktingen då sökt sitt gömsle i den gamla stolta Folkungaborgen vid sjöstranden på Saxbacken på nuvarande Stora Hermanshults ägor, där ännu helt tydliga höga försvarsvallar och ruiner efter forntida väldiga byggnader och källare äro fullt skönjbara. Vid djupgrävningar i den trakten har man även funnit både stora ringar av guld, utan tvivel en gång tillhörande någon Folkungaättlig, och en myckenhet silvermynt av de allra äldsta i Sverige samt stycken av splittrade silverkannor m. m. När det gäller bevis för Skärkind som gammal kulturbygd, få vi ej heller förglömma Gustaf Wasas möte med biskop Brask just i Skärkinds prästgård år 1521. Det var nog för land och folk viktiga förhandlingar, som därvid fördes. Men härmed föres tanken osökt in på ett annat område.

Skärkinds församling var under katolska tiden prebende åt biskopen i Linköping. Så berättar tideböckerna, att Henrik Tidemansson, vald till biskop 1465 och död 1500, hade socknen som prebende, men säkerligen hade pastoratet långt förut hört samman med biskopsstolen. Sin förste kyrkoherde fick Skärkinds församling, som hade Gårdeby som annex ända till under Johan III:s tid, närmare bestämt till år 1587, under biskop Brask. Från och med Canutus Erici, i början av 1500-talet, äro namnen å församlingens kyrkoherdar kända i oavbruten ordningsföljd. När gamla kyrkan, med ringklockor i en trästapel, byggdes, är ej med full visshet känt. Men en gammal inskrif-

tion nämner, att det skett redan på 1200-talet. Den var i bruk till år 1836 och blev nedriven 1844, varvid emellertid kortillbyggnaden bibehölls som gravkapell. Här är minnenas helgade mark. Här förvaras bl. a. förutnämnda Skäras revben med runinskrift samt en mycket gammal rikt utsirad dopfunt av kalksten, ett

Interiör av Skärkinds kyrka.

dörrskåp av trä med madonnan med barnet i knät och ett äpple i handen, ett större triumfkrucifix i träskulptur, en fana, där en riddare kämpar med ett sjötroll, samt, ej att förglömma, »Braskens stol», grovt arbetad i björk och gran.

Utänför kapellet är här de dödas vilostad sedan urminnes tider. Den är omgiven av en ganska hög ringmur och nu kringplanterad med lummiga lönnar. Där finna vi Östergötlands enda runsten med enbart urnordiska runor. Dess skrift har ännu icke med full visshet kunnat tolkas. Ännu en runsten se vi här och där läses: »Göt och Fastulv och Björn och Rosten reste denna sten efter sin gode fader Stybbe». Hur många seklers historia skulle väl den vården icke kunna förtälja? I senare tider är här rest en annan grav-

sten, hög och väldig, med drakslingor. Också den talar sitt mäktiga språk: »Här vila Folkungars ättlingar. Gud vare deras själar nådiga». Också många av församlingens forna pastorer och gamla godsherrar sova härute sin sista sömn »under kyrkohällen».

Till nya kyrkan, av gråsten och tegel, lades grunden 1832 och den färdigbyggdes åren 1834—36 samt invigdes den 14 aug. 1836. Den vackra korskyrkan behärskar från sin höjd hela den kringliggande trakten, och torde vara ett av stiftets ståtligaste tempel. Kristi Himmelsfärdsdag 1906 härjades dess torn av åskelden, varvid även klockorna smälte ned. Snart reste sig dock åter ett nytt vackert torn i det gamla ställe, och nya klockor med underbart vacker klang tonade åter vida ut över nejden. Vid samma tid genomgick hela kyrkan en omfattande såväl inre som yttre restauration. En gripande stämning av andakt vilar nu däriane under det högvälvda, målade taket, och skiftande ljusdagar smyga in genom de sex målade korfönstren, där på vardera fönstret tvänne änglar synas sväva upp, bärande band med språk ur Bäckernas Bok. Och får man där under tempelvalven lyssna till vår kantors väl spelade harmonier på vår utsökt vackra orgel, då kan stämningen därinne hålla en länge fången, och man glömmes, glad, mycket av tidens missljud därutanför. Främlingens uppmärksamhet fångas dock nog först av det gamla, sällsynt vackra altarskåpet från slutet av 1400-talet, ett mästerverk i välgjort snideri. Skåpet beskrives av O. Janse i »Medeltidsminnen från Östergötland» sålunda:

»Själva skåpet är indelat i 5 nischer med skulpterade bildframställningar. I mitten synes jungfru Marias död och himmelsfärd. På sidorna därom Kristi födelse och de tre hel, konungarnas tillbedjan. Därunder, från vänster, finnas framställningar av omskärelsen, Jesse rot och Kristusbarnet frambäres i templet. På de målade dörrarnas innersida synas 1) några män, som bära kvistar, av vilka den enes kvist grönskar, eller en framställning av berättelsen om huru Josef av Gud utsågs till Marias make, 2) Marias och Josefs

trolovning, 3) det betlehemitiska barnamordet längst till höger och 4) flykten till Egypten. Målningarna å dörrarnas yttersidor, vilka äro illa medfarna, visa de tre hel. konungarnas tillbedjan. På fotställningen synes Marias bebådelse. Bilderna äro till antalet mer än 80. Detta altarskåp anses vara hitskänkt av biskop Henrik

Skärkinds prästgård.

Tidemansson (död 1500), som hade Skärkind som prebende.»

Kyrkans underbart vackra antependium i mörkröd färgton med korset i guld är nog även en icke ringa sevärdhet.

Inskriptionerna å kyrkklockorna vore nog synnerligen väl värda sitt särskilda kapitel, men då de utförligt omnämnas på flera ställen, bl. a. i Östergötlands beskrivning av Anton Ridderstad, del. II: 2, sid. 814, hänvisar jag härtill.

När några blad ur Skärkinds krönika skall tecknas, har socknens skolväsende och vad därtill hörer sin givna märkesplats. Församlingens första allmänna

skola var »von Schewenska skolan» vid Halleby, stiftad genom testamentarisk förordning av överstelöjtnanten Berndt Johan von Schewen den 5 jan. 1790 och invigd av biskop Lindblom 1792 — alltså långt före folkskolestadgans tillkomst 1842. Innan denna skola, egentligen avsedd blott för godset Hallebys barn, men där även andra barn från socknen ägde tillträde, upphörde, hade församlingens komminister, Henning Bleumer, och hans hustru, genom testamentarisk disposition, stadfäst av Domkapitlet i Linköping den 4 maj 1840, lagt grunden för upprättande av en folkskola för hela församlingen, vilken skola trädde i verksamhet 1843 och ännu är bestående. Tack vare nyss nämnda testamentsdonation, blev lärarplatsen vid denna skola förmånligare än flertalet sådana tjänster. När denna befattnings förste icke prästvigde innehavare, den skicklige skolveteranen och gode hemlivsskildraren, efter en över 40-årig verksamhet i sin tjänst, för några år sedan avgick för att njuta sitt »otium cum dignitate», hade befattningen också lockat ett 40-tal sökande, däribland flera synnerligen väl meriterade.

På kyrkostämman i oktober 1881 hade församlingen beslutat inrättandet av en andra lärartjänst, vilken sedermera förenades med kantorsbefattningen, och 1920 tillkom en tredje, varvid nytt skolhus och nya lärarbostäder uppfördes. För närvarande pågå ännu ett skolbygge, och instundande höst hoppas vi att därstädes få ytterligare en lärarkraft i verksamhet. Här till komma tre småskollärarinnor med sina skolor.

Med aktningvärd offervillighet ha alla dessa skolangelägenheter utan någon som helst strid beslutats av församlingen, som i sina goda lärarkrafter erkänner en säker borgen för de ungas framtida lycka. —

Ett blad i Krönikan må väl ägnas åt Prästgården i socknen. Den äldsta sätesbyggnad, som behållna handlingar omtala, nedbrann 1633. I dennas ställe uppfördes en ny, som först på hösten 1745 fick lämna plats för en annan. År 1749 den 21 nov. hemsöktes prästgården åter av elden, då allt nedbrann. Prosten Berholtz har härom tecknat: »Huru elden med våda

kunnat nu lös komma, har man aldrig utforska kunnat, utan vare thet lemnat under Guds dom». Härefter omtalas, att nytt boningshus byggdes å annan plats, men först år 1772, av dåvarande tjänsteinnehavare på egen bekostnad. År 1794 beslöt församlingen uppföra ny sätesbyggning, densamma som ännu är kvar, men som under tidernas lopp undergått många och betydande förändringar. Som prästgården nu ter sig, inbäddad mellan en större ekpark och en stor och rikt beväxt trädgård, är den nog en av stiftets allra vackraste, för att ej säga mer. Den innehåller tio rum och kök, stor, härlig veranda, och är belägen 1 km. från kyrka och järnvägsstation.

I vårdagar, när alla sipporna klätt ängen i parken härutanför i vita höljen och de friska eklöven glänsa och starar och bofinkar sjunga, eller i försommartid, när de hundra fruktträden blomma och gullvivorna dofta, är denna prästgård en underbart härlig boplatz, där minnena från flydda tider tala sitt gripande och manande språk, och lekande, ljusa och varma solstrålar i kvällningen locka fram sagolika bilder och stämningar — icke minst däruppe från »Borgen» eller den gamla »tempelgrunden» i norra hörnet av parkträdgården. Och går dina vägar, min vän, här fram över, så glöm ej att taga i hand en av de få »hustomtar», som ännu finnas kvar i vår moderna tid, en trojännare av gamla stammen, tidigt och sent i farten, vänligare och tack-sammare än de flesta, jag känt och känner, och om vilken en gång av en husfru sades de orden: »skall någon komma in i himmelriket, så borde det då vara Johan».

Men det torde här vara i sin ordning att dröja med tankarna vid denna sockens »gamla» odlare och bebyggare i nutiden.

Självt icke östgöte, kan jag nog ej dömas åtminstone helt jävig att söka skildra dem. Att de åter äro östgötar, det förstår vi, och att de därtill äro av frejdad sam, det har nog framgått av skriften på denna Krönikas tidigare blad. Det är väldiga domäner, flera

av dem ha att så och skörda och som de tagit i bruk av forne stolta anherrar.

Det ståtliga godset Halleby, vid den leende insjön med samma namn, vars innehavare i senare tid en gång voro bl. a. Tessin, Wrede och Sparre; det vidsträckta och lummiga Skörtinge, där en Klingspor och

Fiske i Hallebysjön.

en von Arbin för ej så länge sedan residerat; det välbrukade St. Skävid, med sådana namn som Silvercrona, Kurck och Skyttehielm; det förutnämnda St. Hermanshult, med sina många minnen från medeltiden och med en Oxenstierna i nyare tid; det leende Lunnebjörke bland björkarna däruppe på höjden, med en Beerencreutz som tidigare innehavare; det vackra Herzeberga, som speglar sig i sin »insjö» och där den stora finansmannen Wallenberg en gång hade sin släktgård; det inbjudande Augustenhill, »världens ände», där göken gal längre om sommaren och orrarna spela vackrare i vårgryningen än på något annat ställe; det av vildvinsrankor nästan dolda Karlslund, med väldiga, väl värdade, gamla och nyplanterade skogar och väl bru-

kade fält, och sin trädgård med alla vårens och sommarens lagrasté rosor och blomster; det stora Kätterstad, där morkullsträcket drager fram i kvällsskymningen; granngården Hagelstad, det gamla majorsbostället med »Lycksalighetens ö»; det välsköta Hestad, vars nybyggda, moderna corps de logis synes över hela socknen — och många, många andra ej nämnda, men därför ej glömda. Och från gård till gård, genom hela socknen, löpa numera de bästa landsvägar, som man gärna kan tänka sig. —

De gamla herresätenas nuvarande innehavare upptecknar jag icke här, detta dock ingalunda av det skäl, att deras namn ej för mig skulle hava samma goda klang, som de jag nämnt. Jag vore snarare frestad att säga som mitt hjärtas mening, att de nya namnen äro för mig t. o. m. än mer vällydande än de gamla. Ty de nya bäras av män, som jag väl känner, och av män bakom sina ord. De veta vad de vilja, dessa våra östgötar, och dröjer det än ibland, innan de säga sin mening, så stå de dock sedan för den, eller falla med den. Det dröjer nog, innan en främling är hemmastadd hos dem, men snart lär han sig känna, att handslaget är varmt och fast, om än hårt, och att det givna ordet håller att lita till. Med orätt dömer mången upplänning detta folk som sena och tröga. Nymodigheter älska de väl ej i första taget, men när de väl prövat och funnit något gott däri, gå de gärna med. Skulle jag få säga ut, vad de i verkligheten mena, så bleve det det gamla ordet: »allt är ej dåligt för att det är gammalt, och allt är ej heller bra för att det är nytt». Och så ett ord till, nog så karaktäristiskt. Det fälldes en gång av en av våra bästa »kärngubbar» här, och känner han igen det, om han ser det, så tag ej illa upp. Det var just i kristiden, vid de många förbuden och föreskrifterna, och det lydde, med något av hån och förakt, men mest av kraft och stolthet i tonen: »Tvinge oss, vi som ha vart vane å befalle i tusen år». — Och har någon den tanken, att vår östgöte är maklig och lat, och helst blott sitter vid de goda ärterna och det feta fläsket, då ber jag denne någon följa med t. ex.

vår ålderman, 89-åringen, på stämmor och sammanträden, eller utöver de vida fälten och fram genom hans härliga ungskogar, som han själv alltfört är med om att plantera sedan flera 10-tal av år. Numera kanske du följer honom i stegen, men nog får du arbete nog att hinna med i tankens skärpa och klarhet. Och här ute bland de unga granarna om våren, där lär du först verkligen känna honom, den borne östgöten.

Och nu till sist. Låt mig få rista blott ett par ord på Krönikans ännu oskrivna blad för framtiden, ord av tro och hopp.

Må de växa sig starka de ännu unga skarorna i vår församling och befinnas väl rustade att en gång taga upp och väl förvalta det rika arvet från gångna tider.

Må endräkt och lycka alltfört få råda i de många hemmen och i allt gemensamt och enskilt arbete på gårdar och gods och i förvaltningen av de angelägenheter, som angå församlingen i sin helhet.

Och må frid och stillhet ännu kunna bjudas dem, som lägga ned vandringsstaven vid slutat dagsverke och gömmas i fädernas gravar.

Och så slutar jag Krönikan om denna östgötasocken med de skaldens ord, för vilka jag väl knappast, ehuru jag lärdats ej så litet kring från norr till söder i vårt fagra land, någonstädes funnit bättre motsvarighet än bland de nuvarande gamla bebyggarna i denna socken:

Mig lockar icke ärans namn,
hon bor dock i mitt bröst.
Min skörd ej gror i ryktets famn,
jag skär den lugu var höst.

Må ho som vill gå kring världens rund,
vara herre och dräng den det kant
Men jag står helst på min egen grund
och är helst min egen man.

Mig mycken lärdom ej är tung;
jag vet blott, vad är mitt. —
Vad rätt är, ger jag Gud och Kung
och njuter resten fritt.

Skärkind i april 1928.

Åxel F. Klefbeck.

”En förtegen piga”

Ett intermezzo från 1760-talets Söderköping

En nutida svensk medborgare, som årligen lämnar sina uppgifter vid mantalsskrivningen har ju ett ganska ringa besvär. Gå vi däremot något 100-tal år tillbaka i tiden ställer sig saken annorlunda. Detta sammanhänger med äldre tiders skattesystem, som var helt olika mot vårt. Man utsträckte skattskyldigheten på ett sätt som förefaller en nutida medborgare mer än lovligt hänsynslöst. De s. k. överflödsförordningarna under 16- och 1700-talen äro i detta fall belysande nog. Dessa voro kanske i en del fall ett utslag av verklig landsfaderlig omsorg om ett i blinda vandrande släkte, mot vars syndfullhet och fallenhet för flärd de vördiga andans män dundrade från predikstolarna landet runt, men de voro alldeles säkert ett välkommet sätt att fylla den ström av statsinkomster, som tidvis visade en betänklig benägenhet att sina. Också vakade myndigheterna med argusblickar över att ingen undandrog sig sina skyldigheter i detta fall och en till synes obetydlig förseelse eller försummelse blev genast beivrad. En underlåtenhet att vid mantalsskrivningen lämna exakta uppgifter kunde ju medföra den riksolyckan att en tjänande systems sidenmössa eller en borgares fönster ej blevo tillbörligt beskattade.

Vid genomgående av mantalsuppgifterna under 1700-talet finner man t. ex. följande uppgifter: »i min gård finnas 12 stora och 4 små fönsterluster, jag eger och brukar ett ekipage, använder tobak, spelar kort, min hustru har en sidenkjol, mina 2 pigor (hembitråde var

ej uppfunnet då) ha hvar sin sidenmössa» och då varje sådan uppgift medförde en viss beskattning, förstår man ock att en underlåtenhet kunde medföra vissa obehagliga konsekvenser.

Detta fick en »peruquemakare Johan Renbom» här i staden erfarra. Vid den mantalsskrivning, som ägde rum hösten 1763, synes det som om den gode »peruquemakaren» sökt att smussla en smula. Han hade nämligen en flicka, Maria Olofsdotter, anställd i sin tjänst, men hon skall ej ha blivit vid skrivningen angiven. Ej mindre än tio gånger fick rådhusrätten handlägga detta högviktiga ärende. Saken förhöll sig sålunda:

Vice häradsskrivaren Anders Löfgren hade till »kungens höga befälningshafvande» sin plikt likmätigt inrapporterat att vid senaste mantalsskrivning »en piga, Maria, hos peruquemakaren Renbom, blifvit förtegrad», vilket föranlett »högdle herr Landshövdingen och Rid-daren Lagerfelt» att skriftligen underrätta magistraten om saken. Då saken nu förekom till behandling, ansåg magistraten eller rättare rådstuvurätten densamma så viktig, att man (det var den 16 febr. 1764) »fann nödigt att communicera bemälda Renbom till att häröfver afgifva sitt förklarande» och så sattes apparaten i gång. Lagens svärd föres av borgmästaren Carl Jan Kinborg, assisterad av rådmännen Kiellgren, Lindstedt, Hoppener, Aschanius m. fl. samt stadsfogden Berg.

Renbom, som tydligen ej hade alldeles rent mjöl i påsen, inställde sig personligen inför rätten den 22 febr. 1764 jämte »berörda pigan Maria». Här upplästes nu både landshövdingens brev och anmärkningsakten, i vilken framhölls, att Maria i höstas före mantalsskrivningen fyllt 15 år. Maria uppgav själv, att hon ej vetat annat än att hon blivit skriven. Renbom å sin sida söker kasta ansvaret på sin svåger, sämskmakaren Jochim Renberg, troligen densamme som även kallas »fabriqueuren J. R.» och anges såsom ägare till gården n:r 6 å 1779 års karta, d. v. s. n:r 11 i Qv. Nicolaus efter nuvarande stadsplan. Johan Renbom bodde i gården n:r 5 å samma karta, nu Qv. S:t Ragnhild n:r 2. De båda herrarna bodde sålunda å ömse sidor om Wen-

nermarksgränd, perukmakaren å den s. k. intendentsgården och »fabriqueuren» å det gamla Haga 4, där nu en brödbutik är inrymd. Han hade själv av en viktig affär tvingats resa till Norrköping och därför givit svågern i uppdrag att ombestyrta skrivning såväl av honom som hustrun och pigan. Därtill ville han med ed bekräfta, »att han ej med vilja Maria undandöljt». Dessutom anhåller han, att svågern Jochim Renberg måtte höras.

Redan en vecka efteråt eller den 29 febr. har han ångrat sig och begärde nu av rätten anstånd med svågerns hörande, emedan han först ville tala med häradsskrivaren personligen och så få saken ur världen. Rätten, som synes hava varit ganska tålmodig, beviljade anståndet och saken kommer ånyo före den 5 mars. Huruvida Renbom satt sin avsikt i verket och samtalat med häradsskrivaren Löfgren, framgår ej med visshet ur protokollen, i varje fall synes det tydligt, att om R. genom ett dylikt samtal tänkt sig få saken klar, så skulle detta ingalunda lyckas. Vid detta tillfälle inställer sig Löfgren och företräder den omutliga rättvisans krav. Han yrkar, med åberopande av landshövdängens brev och mantalskommissarieinstruktionen, att Renbom »likmätigt högbemänte Herres skrivelse och Kongl. Förordningen måtte blifva ansedd och till de förvärkade vitesböters betalande lagligen befördrad». Detta var nu det tunga artilleriet och man tycker att Renbom borde känt sig slagen, men så blev ingalunda fallet.

Redan den 26 mars inställer han sig ånyo inför rätten, åtföljd dels av den förut omnämnde svågern, dels ock av tullskrivaren Abraham Norrænius. Svågern bekräftar nu, att han erhållit uppdraget att lämna uppgifterna till mantalsskrivningen samt betygar att så skett. Norrænius å sin sida intygar sannfärdigheten av Jochim Renbergs uppgifter och förklarar sig vilja bekräfta detta med ed. Renbom, som nu tydligen känner sig säker, förklarar sig kunna anskaffa flera vittnen och såväl han som Norrænius begära ersättning för besvär och tidsspillan.

Detta synes dock förefallit rätten en smula svårsmält och därtill började man väl inse det löjliga i att gång efter annan sammanträda utan att det lyckades få någon avslutning på det skäligen obetydliga målet.

Den 7 maj är rådstuvurätten färdig och nu har tonen fått en smula säkerligen väl befogad skärpa. Renbom erhåller nu föreläggande vid 5 daler silvermynts vite att nästkommande måndag infinna sig »med alla de skäl och bevis han tror sig äga uti den hos Högäde Herr Landshöfdingen och Riddaren Lagerfelt af vice Häradsskrivaren Löfgren anmärkta sak» o. s. v.

Den utsatta dagen kom och med den vår vän Renbom. Den som tilläventyrs väntat sig att han nu skulle falla till föga, blev fullständigt besviken. Hans samtal med häradsskrivaren hade avsett att genom en titt i mantalslängden förvissa sig om verkliga förhållandet med skrivningen men ingalunda berott på någon önskan att nedtysta saken eller på någon räddhåga för plikt. Genom efterfrågan hos svågern, har han blivit under rättad, att »denne ingalunda förgätit att angifva Maria» och därtill har han nu inkallat vittnen, dels tullskrivaren Abraham Norrænius, vilken med ed bekräftar, att han själv hört att Jochim Renberg lämnat de omtalade uppgifterna, dels ock garvaren Noach Dandenelle, vilken senare dock ej infunnit sig, vilket föranledde nytt uppskov.

Då D. ej heller nästa rättegångsdag behagat infinna sig, uppsköt saken änyo, dock blott i två dagar, och skulle D. genom stadsfogden förständigas att då infinna sig, ett förständigande som D. dock ej efterkom. I stället meddelade stadsfogden, att han riktigt tillsagt D. om saken, men erhållit det svar, att han, Dandenelle, av Renbom blivit tubbad och övertalad att skriva under en attest, som R. själv uppsatt, men D. »vöre ej villig att för Renboms skull svärja bort sin själ», vartill kom att han hade ett viktigt ärende i Norrköping. Över huvud taget synes de mer eller mindre viktiga besöken i Norrköping ha varit en ursäkt att tillgripa i nödens stund. R. anhöll nu om vites föreläggande för Dandenelle att infinna sig och vittna, detta så mycket mera,

som han anser sig kunna styrka, att Dandenelle för andra yttat, att han »hört vid mantalsskrifningen att bemälda tjänsteflicka blifvit angifven».

Rätten, som tydligen fann Dandenelles obenägenhet att vittna misstänkt, dömde honom nu till 2 daler silvermynts böter för förfallolöst uteblivande samt ålade honom dessutom att vid vite av 5 daler silvermynt inställa sig den 4 juni vid rätten.

Renbom hade dessutom inkallat tvenne andra vittnen, vilkas uppgifter dock voro ganska svävande. Det ena vittnet mindes »som i en dröm», att flickan nämnts, men kunde ej taga det på ed. Det andra vittnet, en urnmakare Svanholm, hade icke givit akt på vad som talades och kunde därför inga upplysningar lämna.

Renboms aktier voro, som man kan förstå, just ej i stigande och nästa rättegångsdag, den sista gång protokollet har något att förmåla om saken, förefaller det att arta sig ännu sämre. Nu infann sig logarvaren, mästern Noach Dandenelle, och vad han har att förmåla ställer ej titulus Renbom i den ljusa dager, som han själv velat eller önskat. Nu uppläses ett den 6 april 1764 utfärdat av Dandenelle undertecknat intyg, »att mästern Jochim Renberg vid sista mantalsskrifningen riktigt angifvit sin sväger Renbom, dess hustru och tjänsteflickan Maria, som af mig ärligen bevittnas skall, när så fordras». D. förklarar nu, att han underskrifvit denna attest »utan eftertanke», emedan R. sagt att han blöve hulpen därmed; vidare meddelar han den upplysningen, att R. själv uppsatt attesten samt enträget begärt hans underskrift. Men D., som med en godtrogenhet och en lättvindighet, tyvärr ingalunda allt för okänd i det här landet, lätt locka sig till att underskriva papperet, förklarar nu att »han icke kan med ed på sin själs salighet befästa innehållet och sannfärdigheten av attesten, i synnerhet som han icke skulle veta eller minnas, om tjänsteflickan Maria vid mantalsskrifningen blifvit nämnd eller icke». I sanning ett underligt vittnesmål, som väl kunde vara ägnat att sätta myror i huvudet på den »vållofliga Rådhusrätten». Men ej nog härmed, D. kommer dessutom med en

direkt anklagelse mot Renbom, i det han påstår, att denne »utlätit sig att häradskrifvare Löfgren icke borde tukta borgerskapet», en antydning om en rådande motsättning mellan borgare och ämbetsmännen, som väl både då och senare förefunnits och tagit sig nog så obehagliga uttryck. Stadens egen borgmästare, den här nämnde Carl Jan (eller Johan) Kimborg, skulle endast några år senare erfarat detta på ett skäligen obehagligt sätt, varom kan läsas nedan.

Detta Dandenelles vittnesmål torde ha varit ganska uppseendeväckande. Att han underskrivit ett intyg, som han sedan ej ville eller kunde stå för, var ju en otrevlig sak och en sak som nog lät tala om sig vid sankvämen å näringsställena och i hemmen i den lilla staden, men beskyllningen mot R., att han snart sagt missfirmat en kronans tjänsteman, för att han gjort sin plikt, var ju en farlig sak. Också förnekar Renbom energiskt, vad D. anför, ehuru han nödgas medgiva, att han själv skrivit attesten eller intyget. Han söker dock göra troligt, att det skett på Dandenelles begäran, en uppgift som ju förefaller föga sannolik.

Ehuru det för den utomstående vill synas, som Renboms sak nu borde vara utagerad, är detta ingalunda hans egen mening. I det stridsglada humör, vari han befinner sig, begär han nytt uppskov för att bli i tillfälle att reparera dagens nederlag och rätten beviljar också hans begäran.

Hur målet sedan gick, om Renbom, såsom sannolikt är, fick böta, om »berörda tjänsteflicka» upptogs i mantalslängden eller icke, framgår icke av senare protokoll och torde ju heller icke i och för sig vara så betydelsefullt. Avsikten med denna lilla skildring har ju ej varit att utröna detta utan endast att giva en liten bild av vad som i nådens år 1764 kunde under en tid av nära på ett halvt år upptaga en svensk småstadsdomstols tid. Här i det idylliska lugnet kunde man ägna dagar och veckor åt småsaker av skäligen ringa vikt, under det att därute i den stora världen tiden allt mer mognade för den stora händelse, som 25 år efter här nämnda tidpunkt, skulle väcka Europa och hela

världen för övrigt och vilkens följder ju ännu äro skönjbara i mänsklighetens historia.

Vilka voro då de här omnämnda personerna? Ja, jag har sökt att taga en smula reda på dem och kan därför ock om en och annan av dem lämna någon upplysning.

Själva huvudpersonen, »peruquemakare R e n b o m», vet jag endast föga om. Han hette Johan R. och synes ha ägt den gård, där han bodde, d. v. s. nuvarande s. k. intendentgården (Qv. Ragnhild 2, eller n:r 5 å 1779 års karta).

Hans svåger, »fabriqueuren J o c h i m R e n b e r g», är sannolikt identisk med en på annat ställe såsom bryggare omnämnd Renberg och ägde och bebodde f. d. Haga 4, nu n:r 11 i Qv. Nicolaus (n:r 6 å 1779 års karta).

Borgmästare C a r l J a n (eller Johan) K i n b o r g var född i Vadstena 1717, där hans fader först var borgmästare samt senare i Linköping. K. blev borgmästare i Söderköping år 1749 samt erhöll avsked år 1767 vid endast 50 års ålder. Han synes ha tvingats att avgå från ämbetet, emedan han råkat i strid med borgerskapet, vare sig på grund av att han velat »tukta» detsamma eller av andra grunder. Allt nog stadens borgerskap hade väckt åtal mot borgmästaren och magistraten, men då borgmästaren begärde avsked ingick från staden en skrivelse till Kgl. Maj:t, att om det begärda avskedet beviljades skulle målet nedläggas.

K. levde dock kvar i staden ända till sin död, vilken inträffade den 10 april 1806.

Vid här omtalade tid ägde och bebodde han tomterna Bergs 28 och 29, d. v. s. den mot Ågatan vettande delen av den stora tomt, som nu kallas Myntet n:r 1 och i dagligt tal Ferbska gården, där firmorna Nylund & Törnell, Gunnar Nyström m. fl. ha sina affärer. Under senare delen av sitt liv omnämnes han såsom ägare till n:r 9 i Bergskv., d. v. s. en tomt belägen bakom vagnmakare Lundbergs hus och utmed den numera sedan åtskilliga år igenlagda gatan mellan

denna fastighet och grosshandl. Skoglunds gård, den s. k. Gröngatan.

Mitt emot sitt hus vid Ägatan, ungefär där nu en transformator står och så ett stycke fram utmed ån, hade han en liten trädgård, »en parterre» av ett kappland stadsjord, »hvilken skulle vara inseparabel mot afgift, emedan bemålte herr Borgmästare med stor kostnad den upptagit».

Lindstedt, Hans Peter, var född i Norrköping samt hade efter studier i Lund först varit auskultant vid hemstadens rådsturätt, sedermera fabrikör och handlande i Söderköping samt rådman.

Löfgren, Anders, född 1726, häradsskrivare i Hammarkind, död 1776. Denne bodde troligen här i Söderköping, liksom brodern Simon Peter, född 1725, stud. i Uppsala 1744, lantmätare i Östergötland, död 1789. Han var bosatt här åtminstone tidvis. Den s. k. 1779 års karta över Söderköping jämte tillhörande beskrivning är upprättad av honom. Båda voro sonsöner till Simon Löfgren, kyrkoherde i Söderköping, f. 1661, d. 1723, gift med Margareta Wong samt sonsöns söner till en Peter Löfgren, död såsom domprost i Linköping. Ättlingar av samma släkt blevo adlade under namnet Löfwensköld. Den siste innehavaren av detta namn, Axel Salomon Löfwensköld, dog år 1892 såsom innehavare av det i Jönköpings län i Småland belägna fideikommisset Nissafors.

Dandénelle, Noach, logarvare, f. 1716 i Österlöfstad i Uppland, hitkom 1757 eller tidigast 1756, var av gammal wallonsläkt. Äldsta kända medlemmar av släkten torde omkring 1623 hava inkommit i landet med den mängd i bergshantering kunnigt folk, som av de Geer inkallades till riket. D:s första hustru dog 1757 och 1763 gifte han om sig med Maja Lisa Stahre från Eksjö och hade med henne en stor barnskara. Äldste sonen dog 1749 såsom prost i Ätvids församling. Av en handskreven biografi över honom (nu i Linköpings stiftsbibliotek) framgår, att han åtnjutit mycket högt anseende. En annan son blev liksom fadern rådman i hemstaden, där han dog år 1810. Den

äldre D. hade dött år 1792. Ännu på 1860-talet funnos ättlingar till D. i Söderköping. D. ägde efter varandra olika tomter i stadsdelen Haga och Bergs. Av den gård, som nu tillhör grosshandl. Odeen, var en del hans, likaså ägde och brukade han det område, där nu missionshyddan står, såsom kålgård. Alldeles intill ån mitt för den gård, som förr tillhörde dir. Sjöling (nu trädgårdsmästare Fredriksson), låg hans verkstad å en s. k. stadstomt. Jag har något närmare uppehållit mig vid Dandenelle, emedan han ingår i den samling »wallon-ättlingar i Söderköping», som äro föremål för en liten utredning av undertecknad, själv av wallonsläkt.

A. O. Bergquist.